

УДК 324: 323.15:94 (477.83/.86) «1989/1990»

Віталій Коцур
(Переяслав-Хмельницький)**НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ ГАЛИЧИНИ
У ВИБОРЧІЙ КАМПАНІЇ 1989-1990 рр.**

У статті проаналізовано особливості виборчої кампанії 1989-1990 рр. на території Івано-Франківської, Львівської та Тернопільської областей та участь у виборчому процесі національних меншин Галичини.

Ключові слова: вибори, Галичина, національні меншини, парламент, виборча кампанія, росіяни, динаміка активності.

Започаткована М. Горбачовим у другій половині 1980-х рр. перебудова проголосила низку докорінних змін в СРСР, а саме: було сформовано нове політичне мислення; радикальну економічну реформу (затверджена червневим (1987) Пленумом ЦК КПРС) та демократизацію політичної системи. Значний вплив на демократичні процеси в Україні, зростання національної свідомості мали вибори до союзної, республіканської та місцевих Рад, які відбувалися у 1989-1990 рр. Незважаючи на обмеження, зокрема те, що третина депутатів призначалася компартією та залежними від неї громадськими організаціями, вибори народних депутатів СРСР у березні – травні 1989 р. стали першими альтернативними виборами за період існування радянської тоталітарної системи. Характерною особливістю виборчої кампанії було розгортання активної антидемократичної пропаганди. Члени тогочасної компартії та чиновники на місцях активно «обливали брудом» та відмовляли у реєстрації демократичних кандидатів. Проте народними депутатами було обрано багатьох прихильників рішучих змін, серед них письменників Р. Братуня, Д. Павличка, Ю. Щербака, В. Яворівського, професора Р. Гром'яка, журналістку А. Ярошинську та ін.

Наступного року (березень 1990 р.) відбулися вибори до Верховної Ради УРСР. Український виборчий закон був значно демократичнішим за союзний і передбачав обрання депутатів прямим, таємним голосуванням з альтернативних кандидатур. У ході передвиборної кампанії демократичні сили республіки об'єдналися у Демократичний блок. Він виступав за реальний суверенітет України, багатопартійність і політичний плюралізм, рівноправність і різноманітність форм власності, національне відродження українського народу, за необхідність прийняття нової Конституції. У цілому по Україні Демократичний блок, в якому найпотужнішим був Рух, домогся непоганих результатів, завоювавши 1/4 мандатів. Однак вибори показали, що позиції демократичних сил на Півдні та Сході України ще доволі слабкі. На перебіг виборчої кампанії і результати виборів вплинули зловживання влади та монопольний контроль над державними засобами масової інформації. Водночас, Україна отримала перший у своїй історії відносно демократично обраний парламент.

Одночасно з виборами до Верховної Ради УРСР відбулися вибори до місцевих Рад. У більшості з них перемогу здобула компартія. Але в трьох галицьких областях, а саме в Івано-Франківській, Львівській, Тернопільській, компартійний апарат зазнав поразки і вперше змушений був перейти в опозицію. По всій Галичині над приміщеннями місцевих органів влади замайоріли синьо-жовті прапори. Демократичні сили перемогли також у ряді східноукраїнських міст, а також у Києві, де 24 липня 1990 р. над будинком Київської міської ради було піднято національний стяг [1].

Загалом суспільно-політичним процесам кінця 1980-х – початку 1990-х рр. ХХ ст. присвятили низку праць дослідники І. Діак, Ю.І. Макар, Б.Ф. Білецький, А.П. Коцур, В.П. Коцур, О. Кресіна, В.Ф. Панібудьласка та інші. Автори здійсни загальний історичний огляд розвитку подій на теренах Західної України та Галичини. Суспільно-політичні процеси, які супроводжувалися суверенізацією України, носили відмінний характер по

всіх регіонах України. Особливе місце серед інших регіонів відводиться саме Галичині, де ці процеси набули гострого націоналістично-патріотичного характеру. На відміну від південно-східних областей, де переважав соціальний конформізм, який не давав змоги громадянам цих регіонів відійти від радянських утопічних ідеалів, Західна частина України і Галичина, у тому числі, виступали за незалежну суверенну Україну. Тому поглиблене дослідження суспільно-політичних процесів на західноукраїнських теренах і, особливо, в Галичині не втратило своєї актуальності й досі. Особливостям регіональної політики в Галичині, а зокрема участь національних меншин у суспільно-політичних процесах регіону, присвятили свої праці дослідники: М. Панчук, В. Войналович, В. Котигоренко, О. Рафальський, О. Калакура, Ю. Ніколаєць, Н. Кочан, Н. Макаренко, Л. Ковач тощо.

У даному огляді зроблено спробу розкрити основні тенденції участі національних меншин Галичини у передвиборчих кампаніях виборів до союзної, республіканської та місцевих Рад, які відбувалися у 1989-1990 рр.

Участь національних меншин у виборчому процесі 1989 та 1990 рр. свідчила про те, що наприкінці 1980-х рр., як і раніше, сфера міжнаціональних відносин належала до пріоритетних напрямів діяльності організацій Компартії України, зокрема, через відповідні настанови центральних органів КПРС. Аналіз діяльності місцевих організацій КПУ з національного питання свідчить, що їх позиції не відрізнялися від загальнопартійних засад, хоча частково враховувалася специфіка регіону.

Характерною ознакою виборчого процесу 1989 та 1990 рр. були демократичні елементи, які проникали в усі сфери життя українського суспільства та поступово послаблювали роль Комуністичної партії. Щоб не втратити остаточно свій вплив на більшість мас, комуністи терміново почали змінювати програмні принципи діяльності Комуністичної партії України. З цією метою серед оновлених принципів було проголошено, що КПУ надає виняткового значення відродженню і розвитку української національної культури, культур національних груп, які проживають на території України [15, арк. 42]. У програмах компартії значна увага зверталася на утвердження статусу української мови, що в подальшому сприяло б популяризації комуністичної влади на всіх теренах України. Наприклад, у деяких програмах зазначалося: «ми послідовно проводитимемо курс на утвердження статусу української мови як державної, задоволення мовно-культурних потреб всіх національностей. Оволодіння поряд з мовою своєї національності російською мовою розглянемо як важливий засіб прилучення населення республіки до досягнень науки, техніки тощо» [15, арк. 43]. Далі йшлося: «... розраховуємо на співпрацю у вирішенні міжнаціональних питань з національно-культурними товариствами... ми рішуче проти поділу громадян на «корінне» і «некорінне» населення, нав'язування ідеології «пріоритетності прав української нації», прийняття будь-яких законодавчих актів, що обмежують права і національні інтереси росіян, євреїв, білорусів, молдован, поляків, болгар, угорців, румунів, греків, кримських татар, гагаузів, людей інших національностей, що проживають в республіці» [15, арк. 55].

Більше того, у Статуті КПРС вказувалося, що будь-який громадянин СРСР може балотуватись до складу партійних органів різних рівнів, у тому числі шляхом самовисування [16, арк. 282]. Така політика суперечила офіційним переконанням партійного керівництва, але вже наприкінці 1980-х рр. до органів законодавчої влади балотуватися представники більшості національностей УРСР. Про це свідчить склад висунутих кандидатів у народні депутати. Так, станом на 5 лютого 1990 р. до списків Центрвиборчкому було включено 2672 кандидати в народні депутати УРСР різних національностей. Найбільшу кількість кандидатів зареєстровано у Донецькій області – 303 особи, м. Київ – 280, Львівській області – 207, Дніпропетровській – 190, Харківській – 179, Ворошиловградській – 153, Київській – 134, Одеській – 125, Кримській – 123, Житомирській – 102, Полтавській – 101. Водночас, найменшу кількість кандидатів зареєстровано у м. Севастополі – 29 чоловік, Чернівецькій – 48, Тернопільській – 50, Вінницькій – 58 та інших областях [3, арк. 12].

Згідно доповнених списків відбулися зміни і в етнічному складі учасників виборчого процесу.

В Івано-Франківській області представники національних меншин балотувалися лише в одному виборчому окрузі. Наприклад, у Центральному виборчому окрузі № 197 серед 10 висунутих кандидатів в депутати були 1 росіян та 1 осетин [2, арк. 212]. У Тернопільській області національні меншини були представлені лише у 1 виборчому окрузі. Так, у Підволочиському виборчому окрузі №361 серед 5 зареєстрованих кандидатів був 1 росіян [11, арк. 121].

У Львівській області національні меншини були представлені у 11 виборчих округах. У Ленінському виборчому окрузі № 258 серед 11 зареєстрованих кандидатів на вибори балотувалися два етнічних росіянина та одна грузинка [4, арк. 18]. А в Артемівському виборчому окрузі № 259 серед 6 зареєстрованих кандидатів в депутати йшов один росіян [5, арк. 19]. Така ж ситуація прослідковувалася по Залізничному виборчому округу № 260, де серед 7 зареєстрованих кандидатів теж був представник російської національної меншини [6, арк. 20]. У Червоноармійському виборчому окрузі № 263 [7, арк. 23], Шевченківському виборчому окрузі № 264, Дрогобицькому виборчому окрузі № 265 балотувалися по одному кандидату з російською національністю [8, арк. 43]. Водночас по Самбірському виборчому округу № 266 серед 11 зареєстрованих кандидатів було 2 росіян [9, арк. 26]. В інших виборчих округах Львівської області, а саме по Стрийському № 267, Червоноградському № 268, Миколаївському № 27, – по 1 росіянину. Водночас по Мостиському виборчому округу № 275 серед 8 зареєстрованих кандидатів було 2 росіянина [10, арк. 35]. Загалом про Львівській області на вибори 1990 р. балотувалися 15 представників від національних меншин, з них – 14 росіян та 1 грузин.

Внаслідок першого туру голосування на парламентських виборах 4 березня 1990 р., до парламенту потрапило 22 представники від національних меншин, зокрема, 19 росіян, 1 єврей, 1 болгарин та 1 білорус. Варто зауважити, що за результатами першого туру найбільше депутатів було обрано від Львівської області, а саме по 8 виборчих округах [12, Арк. 63-68]. Проте жоден із 15 представників національних меншин по даному регіону не переміг та не потрапив до парламенту. Такі електоральні настрої свідчили, що більшість населення регіону віддавало перевагу українцям.

У Тернопільській області з 8 округів вибори відбулися по 6 виборчих округах. Наприклад, по Підволочиському виборчому округу № 361 депутатом обрано українця Бойка Б.Ф., абсолютною більшістю голосів 71,272 (82,06%) [13, арк. 85]. Це був насамперед єдиний виборчий округ Тернопільщини, де балотувалися представники від національних меншин, зокрема, росіянин Панкратов Ю.І., член КПУ [11, арк. 121]. Проте його поразка була більше пов'язана з партійною приналежністю, ніж з етнічною [13, арк. 134].

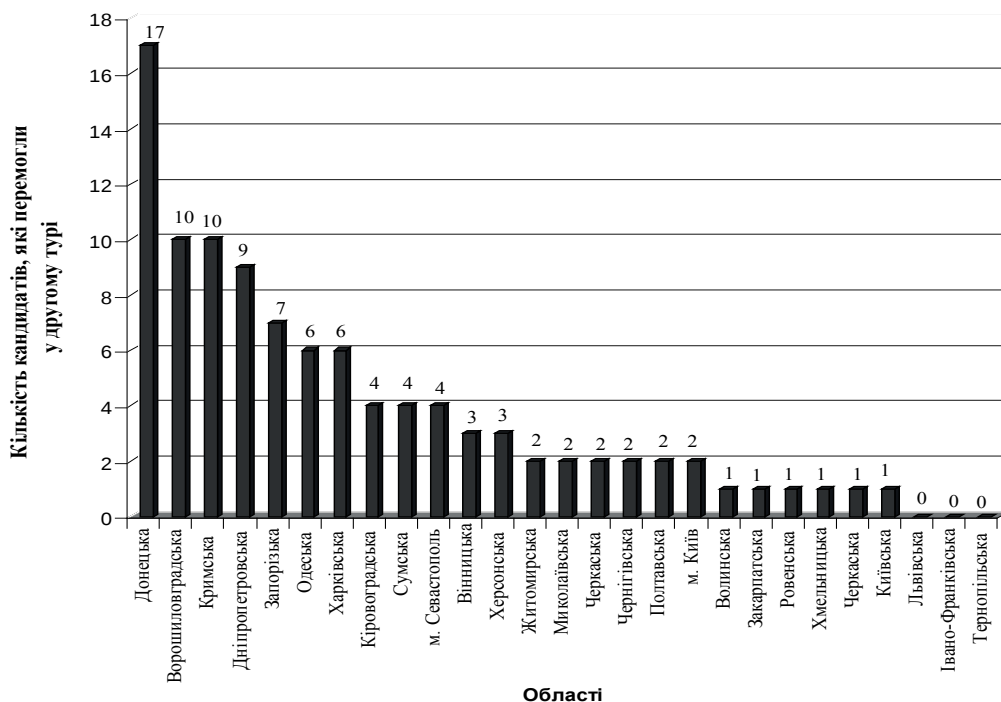
Перший тур парламентських виборів засвідчив, що загальна динаміка активності виборчого процесу дещо різнилася по регіонах України. Зокрема, у Західних регіонах країни більшість депутатів було обрано у першому турі. Незважаючи на те, що національний склад депутатів був досить строкатим, до парламенту потрапили переважно представники української національності демократичного спрямування. Водночас у Південних та Східних областях України, де була сконцентрована переважна більшість виборчих округів, вибори відбулися лише у поодиноких виборчих округах. Така тенденція свідчить про невизначеність переважної більшості населення з особою кандидата у депутати. Більше того, у Південних та Східних регіонах під час виборчої кампанії балотувалося багато представників від національних меншин, зокрема російської. Тому у центральних, південних, східних та північних областях загальний результат виборів було встановлено під час другого туру голосування.

За результатами повторного голосування по виборах народних депутатів Української РСР 10-18 березня 1990 р. представники від національних меншин пройшли у більшості

виборчих округів. У Львівській області у другому турі серед шести обраних депутатів були усі українці [12, арк. 127].

Загалом, внаслідок двох турів голосування під час парламентських виборів 1990 р. до Верховної Ради України потрапило 338 (або 75,1%) українців, 100 (або 22,2%) росіян, 5 (1,1%) білорусів, 1 (0,2%) болгарин, 1 (0,2%) вірмен, 4 (0,9%) євреї та 1 (0,2%) німець. Зокрема, росіян найбільше було обрано у Донецькій області – 17, Ворошиловградській та Кримській – по 10; Дніпропетровській – 9, Запорізькій – 7, Одеській та Харківській – по 6; Кіровоградській, Сумській областях та м. Севастополь – по 4, Вінницькій, Херсонській – 3, Житомирській, Миколаївській, Черкаській, Чернігівській, Полтавській областях та м. Київ – по 2, Волинській, Закарпатській, Ровенській, Хмельницькій, Черкаській та Київській – по 1 представнику російської національності. Зауважимо, що незважаючи на те, що від Львівської, Тернопільської та Івано-Франківської області також балотувалися представники російської національної меншини, жоден з представників до ВРУ не пройшов. Від Житомирської та Харківської областей було обрано по 2 білоруси. В Одеській області до ВРУ обрано 1 болгарина. Від Харківської області обрано 1 вірмена. По 1 єврею обрано у Ворошиловградській, Донецькій, Кримській та Одеській областях, також 1 німця обрано від Донецької області [14, арк.143].

Представництво етнічних росіян у Верховній Раді України після парламентських виборів 1990 року (по регіонах)

Джерело: ЦДАВО, Ф. Р-1, Оп. 28. Од.36. 111. Спр. № 08-2/46. Якісний склад обраних народних депутатів Української РСР. Арк. 143.

Рис. 1 Представництво етнічних росіян у Верховній Раді України після парламентських виборів 1990 року (по регіонах)

Таким чином, характерною рисою виборчого процесу 1989 та 1990 рр. є участь демократичних сил, які проникали в усі сфери життя українського суспільства та працювали на послаблення Комуністичної партії. Водночас перший тур парламентських виборів засвідчив, що в Західних регіонах країни, де більшість депутатів було обрано у першому турі, перемогла демократія. Незважаючи на те, що у виборах брало участь багато представників національних меншин Західної України, до парламенту потрапили переважно представники української національності демократичного спрямування. Перемога етнічних українців пояснюється тим, що електоральні настої населення

Західної України були більше демократичними, аніж комуністичними. Водночас представники інших національностей, а це насамперед, росіяни, представляли саме комуністичну партію України. Тому в Галичині до парламенту не потрапило жодного представника національних меншин. Водночас у Південних та Східних областях України, де була сконцентрована переважна більшість виборчих округів та балотувалося багато представників від російської національної меншини, переміг прокомуністичний та проросійський блок. Особливо яскраво це відображено у центральних, південних, східних та північних областях, де загальний результат виборів було встановлено під час другого туру голосування.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України), Ф. Р-1, Оп. 28, Од.Зб. 109, Спр. № 08-2/26, том. I, арк. 212.
2. ЦДАВО України, Ф. Р-1, Оп. 28, Од.Зб. 109, Спр. № 08-2/26, том. I, арк. 12.
3. ЦДАВО України, Ф. Р-1, Оп. 28, Од.Зб. 110, Спр. № 08-2/26, том. II, арк. 18.
4. ЦДАВО України, Ф. Р-1, Оп. 28, Од.Зб. 110, Спр. № 08-2/26, том. II, арк. 19.
5. ЦДАВО України, Ф. Р-1, Оп. 28, Од.Зб. 110, Спр. № 08-2/26, том. II, арк. 20.
6. ЦДАВО України, Ф. Р-1, Оп. 28, Од.Зб. 110, Спр. № 08-2/26, том. II, арк. 23.
7. ЦДАВО України, Ф. Р-1, Оп. 28, Од.Зб. 110, Спр. № 08-2/26, том. II, арк. 24-25.
8. ЦДАВО України, Ф. Р-1, Оп. 28, Од.Зб. 110, Спр. № 08-2/26, том. II, арк. 26.
9. ЦДАВО України, Ф. Р-1, Оп. 28, Од.Зб. 110, Спр. № 08-2/26, том. II, арк. 35.
10. ЦДАВО України, Ф. Р-1, Оп. 28, Од.Зб. 110, Спр. № 08-2/26, том. II, арк. 121.
11. ЦДАВО України, Ф. Р-1, Оп. 28, Од.Зб. 111, Спр. № 08-2/46, арк. 63-127.
12. ЦДАВО України, Ф. Р-1, Оп. 28, Од.Зб. 111, Спр. № 08-2/46, арк. 85-134.
13. ЦДАВО України, Ф. Р-1, Оп. 28, Од.Зб. 111, Спр. № 08-2/46, арк. 149-151.
14. ЦДАВО України, Ф. Р-1, Оп. 28, Од.Зб. 124, Спр. № 23-2/6, арк. 42.
15. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), Ф. 1, Оп. 32, Спр. 2535, арк. 282-286.
16. Україна на переломі: 1985-1991 роки. Зростання національної свідомості. Виборчі кампанії [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.history.vn.ua/book/dovidnik/253.html>.

REFERENCES

1. Ukrayina na perelomi: 1985-1991 roky'. Zrostantnya nacional'noyi svidomosti. Vy`borchi kampaniyi [Elektronny`j resurs] – Rezhy`m dostupu do resursu: <http://www.history.vn.ua/book/dovidnik/253.html>.
2. Central`ny`j derzhavny`j arxiv vy`shhy`x organiv vlady` i upravlinnya Ukrayiny` (CzDAVO Ukrayiny`), F. R-1, Op. 28, Od.Zb. 109, Spr. № 08-2/26, tom. I, ark. 212.
3. CzDAVO Ukrayiny`, F. R-1, Op. 28, Od.Zb. 109, Spr. № 08-2/26, tom. I, ark. 12.
4. CzDAVO Ukrayiny`, F. R-1, Op. 28, Od.Zb. 110, Spr. № 08-2/26, tom. II, ark. 18.
5. CzDAVO Ukrayiny`, F. R-1, Op. 28, Od.Zb. 110, Spr. № 08-2/26, tom. II, ark. 19.
6. CzDAVO Ukrayiny`, F. R-1, Op. 28, Od.Zb. 110, Spr. № 08-2/26, tom. II, ark. 20.
7. CzDAVO Ukrayiny`, F. R-1, Op. 28, Od.Zb. 110, Spr. № 08-2/26, tom. II, ark. 23.
8. CzDAVO Ukrayiny`, F. R-1, Op. 28, Od.Zb. 110, Spr. № 08-2/26, tom. II, ark. 24-25.
9. CzDAVO Ukrayiny`, F. R-1, Op. 28, Od.Zb. 110, Spr. № 08-2/26, tom. II, ark. 26.
10. CzDAVO Ukrayiny`, F. R-1, Op. 28, Od.Zb. 110, Spr. № 08-2/26, tom. II, ark. 35.
11. CzDAVO Ukrayiny`, F. R-1, Op. 28, Od.Zb. 110, Spr. № 08-2/26, tom. II, ark. 121.
12. CzDAVO Ukrayiny`, F. R-1, Op. 28, Od.Zb. 111, Spr. № 08-2/46, ark. 63-127.
13. CzDAVO Ukrayiny`, F. R-1, Op. 28, Od.Zb. 111, Spr. № 08-2/46, ark. 85-134.
14. CzDAVO Ukrayiny`, F. R-1, Op. 28, Od.Zb. 111, Spr. № 08-2/46, ark. 149-151.
15. CzDAVO Ukrayiny`, F. R-1, Op. 28, Od.Zb. 124, Spr. № 23-2/6, ark. 42.
16. Central`ny`j derzhavny`j arxiv gromads`ky`x ob`yednan` Ukrayiny` (CzDAGO Ukrayiny`), F. 1, Op. 32, Spr. 2535, ark. 282-286.

Коцур В. Национальные меньшинства Галичины в избирательной кампании 1989-1990 гг.

В статье проанализированы особенности избирательной кампании 1989-1990 гг. на территории Ивано-Франковской, Львовской и Тернопольской областей и участие в избирательном процессе национальных меньшинств Галичины.

Ключевые слова: выборы, Галичина, национальные меньшинства, парламент, избирательная кампания, россияне, динамика активности.

Kotsur V. Minorities Galicia in the election campaign of 1989-1990.

The paper analyzes the features of the election campaign of 1989-1990 years. On the territory of Ivano-Frankivsk, L'viv and Ternopol regions and participate in the electoral process of the national minorities of Galicia. Showing representation of ethnic Russians in the Verkhovna Rada of Ukraine after the parliamentary elections of 1990 (by region). The author defines that feature of the electoral process in 1989 and in 1990 became part of the democratic forces that penetrated all spheres of life of Ukrainian society and worked to weaken the Communist Party. Unlike the southern and eastern regions of Ukraine, Galicia parliament did not get a single representative of ethnic minorities.

Keywords: election, Galicia, minorities, parliament, the election campaign, the Russians, the dynamics of activity.

Одержано 14.05.2015

УДК 327.88: 327.58 (470+571):94 (477) «199»

Леся Коцур
(Переяслав-Хмельницький)

**ЕТНОПОЛІТИЧНА СПЕЦИФІКА ДІЯЛЬНОСТІ
РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ У 1990-х рр.**

Розглянуто особливості внутрішньої та зовнішньої політики Російської Федерації у сфері захисту «співвітчизників» за кордоном. Проаналізовано роль та місце в ній російських національно-культурних товариств України.

Ключові слова: Російська Федерація, Україна, «російські співвітчизники за кордоном», національно-культурні товариства, російськомовне населення України, внутрішня політика, зовнішня політика, російська мова.

Лібералізація суспільно-політичних процесів в СРСР наприкінці 80-х рр. ХХ ст. та здобуття Україною незалежності дали поштовх для політизації національних меншин УРСР. На території України, де національні меншини складали більше 27%, вже існувала відповідна нормативна база [3, арк. 264-265]. Відтак найактивнішими учасниками суспільно-політичного життя стали представники російської національної меншини. Вже на середину 1990-х рр. серед депутатів ВРУ росіяни становили 19,3%. Також найбільше їх представництво спостерігалось в Запорізькій (37%), Херсонській (35%), Одеській (34%), Луганській (34%), Донецькій (32%), Харківській (29%) обласних рада народних депутатів та Київській міській (23,5%) раді [10, арк. 126-133].

Водночас громадяни України російського походження стали ефективним політичним інструментом Російської Федерації, за допомогою якого вона здійснювала тиск на українську владну еліту. Даній проблемі частково приділено увагу в дослідженнях Чекаленка Л.Д. «Зовнішня політика України» [18], Лагутова Е.Г. «Етнонаціональний чинник у зовнішній політиці Російської Федерації щодо України» [17]. Саме тому актуальною є потреба розглянути основні напрямки політики РФ, щодо російської національної меншини в Україні у 90-х рр. ХХ ст.

Так, з початку 1990-х рр. внутрішній і зовнішній вектор політики Російської Федерації був спрямований на захист росіян за кордоном [9, арк. 109-114]. В Україні, де активно поширювалися ідеї так званої «наси́льницької українізації» [6, арк. 91], періодично піднімалися питання Чорноморського флоту, статусу Криму і Севастополя. З часом набули політичної ваги ратифікація угоди про «нульовий варіант», створення перепон у торгівлі,